

Andrzej Perzyński

"Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów", Roman Darowski, Kraków 1008 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 45/1, 268-274

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

zmienić niczego, co nie zapobiegłoby, a przynajmniej nie złagodziłoby losu cierpiących” (s. 66). Wynika zatem z tego, że dzięki globalnemu przepływowi informacji, wrażliwość społeczeństw na ludzką krzywdę daleko wykracza poza poziom lokalny i staje się przedmiotem międzynarodowej debaty. Dzięki temu, nasza wrażliwość, a także standardy moralne kształtują się dzięki otwartości oraz rozpoznawaniu coraz większej i bardziej zróżnicowanej puli problemów trapiących ludzkość, wobec których trudno zachować obojętność. Tego typu praktyka wytwarza także swoistą presję społeczną, dzięki której możliwa jest interwencja w przypadku, gdy dane państwo stosuje podwójną moralność. Nie może być bowiem tak, że rząd reaguje na ludzką krzywdę tylko wtedy, kiedy leży to w jego interesie, a bierny pozostaje w pozostałych przypadkach.

W dobie globalizacji każdy z nas, zdaniem Baumana, musi liczyć się z tym, że być może ma swój udział w krzywdzie, jaka wydarza się człowiekowi, którego nigdy nawet nie mieliśmy okazji spotkać. Autor sugeruje, że obecnie każdy z nas jest odpowiedzialny za wszystko i w ten sposób zwraca uwagę na niezwykle ważny problem, jakim jest bierność i brak poczucia winy wobec ludzkiej krzywdy.

Pomimo powyżej przedstawionych zastrzeżeń, dotyczących trafności czy koherencji niektórych tez Baumana, nie ulega wątpliwości, że jego diagnoza procesów globalizacyjnych zawiera wiele cennych spostrzeżeń. Głos autora w tej sprawie jest nie tylko wołaniem o zrównoważony rozwój i koordynację procesów, którym podlega życie społeczne, ale także apelem o „ludzką twarz” procesów ekonomicznych i technologicznych. One nie mogą być nadrzędne względem człowieka. Omawiana publikacja stanowi zatem ten rodzaj wypowiedzi na temat globalizacji, które pozostawiają w umyśle czytelnika specyficzny ślad: niepokój inspirujący do dalszych refleksji.

Karolina Karaś

Roman Darowski, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, Wydawnictwo WAM oraz WSF-P, Kraków 2008, ss. 301.

Już Arystoteles w IV w. przed Chrystusem był głęboko przeświadczony, że każda wiedza, bez wyjątku, to wielka wartość i niezwykle bogactwo, to piękno, którego osiągnięcie warte jest żmudnej pracy,

wyrzeczeń, podejmowanych trudów. Ów starożytny myśliciel twierdził także, iż z różnych względów wartość jednej dziedziny wiedzy przenosimy nad inne. Kierując się upodobaniami, ciekawością, zdumieniem czy podziwem wywołanym przedmiotem poznania, decydujemy się na zgłębianie tej, a nie innej dyscypliny naukowej.

Niewątpliwie wiedza o człowieku, a konkretnie o tym, kim jest byt osobowy, skąd pochodzi, dokąd zdąża, jak się prezentuje na tle świata przyrody – zawsze wzbudzała pragnienie poznania i chęć uzyskania odpowiedzi na pytanie o człowieka i jego naturę. Bez względu na to, czy owe pytania stawiane są w dyskusjach naukowych, czy też towarzyszą człowiekowi na co dzień i przenikają egzystencjalny wymiar jego życia, chcemy wiedzieć kim jesteśmy. W związku z tym można postawić tezę, iż wiedza o człowieku, a szczególnie jej filozoficzny profil, stanowi cenną wartość dla osoby ludzkiej, ową wiedzę warto szacować wysoko i wynosić nad inne, bowiem ona pozwala człowiekowi wiedzieć kim jest.

Ks. Roman Darowski, jezuita, prof. filozofii, badacz natury ludzkiej z perspektywy filozofii klasycznej, wydał kolejną swoją książkę naukową z dziedziny antropologii filozoficznej, która nosi tytuł: *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*. Książkę opublikowało Wydawnictwo WAM wspólnie z Wyższą Szkołą Filozoficzno-Pedagogiczną *Ignatianum* w Krakowie w 2008 r.

Pozycję otwierają zagadnienia wprowadzające w tematykę filozofii człowieka (s. 15–28). W ramach tych zagadnień autor definiuje tę dziedzinę filozofii, jaką jest antropologia, pokazuje jej specyfikę, jej wyjątkowy i niepowtarzalny charakter, formułuje podstawowe pytania egzystencjalne oraz wyjaśnia metodę, na podstawie której dokonuje się poznanie człowieka na gruncie filozofii, a szczególnie filozofii klasycznej. Po zagadnieniach wprowadzających autor referuje w sposób syntetyczny, precyzyjny i zwięzły dzieje filozofii człowieka (s. 29–58). W krótkich stwierdzeniach i wnioskach ukazuje klimat poszczególnych epok historii ludzkiej myśli z perspektywy refleksji nad człowiekiem oraz istotę rozumienia bytu ludzkiego przez charakterystycznych dla danej epoki myślicieli, wyjaśnia pojęcia wypracowane przez poszczególne nurty filozoficzne, wzbogacając je terminami greckimi.

Istotę prezentowanych w *Filozofii człowieka* zagadnień antropologicznych stanowi część książki zatytułowana: *Główne problemy*

filozofii człowieka. Owa część zawiera 16 tematów (s. 59–148), które w istotnej mierze składają się na wiedzę o człowieku, tworząc jego obraz i uwzględniając wielopłaszczyznowość i wielowymiarowość egzystencji i działania człowieka.

Roman Darowski rozpoczyna swoje merytoryczne rozważania o człowieku, postrzegając byt osobowy na tle świata natury, a szczególnie świata zwierząt. Z perspektywy natury, w rozumieniu świata przyrody zauważa się daleko posunięte podobieństwo człowieka do najbardziej rozwiniętych zwierząt, jednocześnie widoczne są istotne różnice między człowiekiem i zwierzętami. Wyjątkowość człowieka polega przede wszystkim na tym, że w wymiarze istnienia posiada on poza poziomem wegetatywnym i zmysłowym także poziomom umysłowy, posiada świadomość. Ten wymiar jego życia i jednocześnie szczególny atrybut czyni go bytem wyjątkowym nie mającym w świecie natury równego sobie. Dzięki posiadanej świadomości ludzka aktywność przejawia się na poziomie poznawczym i wolitywnym. Zatem, konkluduje autor, niepowtarzalność człowieka wynika z posiadanego rozumu, który jest narzędziem poznania, jak też woli, która jest narzędziem działania.

Za kolejne, istotne dla poznania człowieka zagadnienie autor uważa sprawę cielesno-duchowego wymiaru życia człowieka. Wyjaśnia, iż materia wraz z kształtującym ją duchem tworzy człowieka. Te dwa czynniki różne od siebie pod względem bytowania i działania (inaczej bytuje i działa ciało, inaczej duch), jak również niesprowadzalne do siebie, współtworzą tę przedziwną jedność, jaką jest człowiek. Ciału przypisuje się czynności, które uważa się za materialne – odżywianie, wzrost, akty prokreacyjne; duszy zaś czynności niematerialne, w szczególności poznanie, akty wolnej decyzji, postawy moralne. Działanie rozumu i woli świadczy o substancjalnej niematerialności duszy ludzkiej. Analiza ludzkiego poznania i ludzkiej woli, wnioskuje autor, skłania do przyjęcia władz działających w sposób duchowy oraz podmiotu, do którego te władze należą, czyli niematerialnej duszy ludzkiej. Człowiek jest więc istotą materialno-duchową, posiada oprócz życia wegetatywnego i psychiczno-zmysłowego także istotnie wyższe życie psychiczno-umysłowe, którego głównym przejawem jest intelektualne poznanie i pożądanie.

Kolejny temat dotyczący głównych problemów filozofii człowieka, który podejmuje autor omawianej publikacji, to problem śmierci

i nieśmiertelności. Wobec tych zagadnień człowiek nigdy nie pozostawał obojętny. Zawsze szukał odpowiedzi na pytania o sens i cel nie tylko życia, ale również i śmierci, doświadczając niewystarczalności i niesamoistności swojej własnej, osób drugih, jak również świata kultury i natury. W kontekście tego tematu dochodzą do głosu doświadczenia pokoleń, które jednoznacznie przekonują, iż śmierć jest niezrozumiała tam, gdzie ujawnia się współistnienie natury i osoby, materii i ducha. Ks. Darowski dowodzi, iż tylko człowiek, w odróżnieniu od całej przyrody, ma potrzebę życia wiecznego; owa potrzeba zakorzeniona jest w ontycznej strukturze człowieka. To pierwiastek duchowy w człowieku, dusza ludzka, która jest nieśmiertelna, stanowczo sprzeciwia się perspektywie, jaką rozciąga przed człowiekiem natura. Dusza ludzka w swych specyficznych działaniach – poznawczych i wolitywnych, jest wewnątrznie niezależna od ciała. Zatem skoro dusza ludzka jest niezależna od ciała w swych działaniach, musi być przede wszystkim niezależna od ciała w wymiarze istnienia. Czyli nie przestaje istnieć wówczas, gdy umiera ciało. Zatem dusza ludzka jest nieśmiertelna.

Kolejne istotne zagadnienie dla poznania człowieka dotyczy struktury umysłu i procesu poznania umysłowego. Z perspektywy filozofii klasycznej autor wyjaśnia niezwykle interesujący proces umysłowego poznania, który jest niejako nabudowany na poznaniu zmysłowym i nim uwarunkowany. W procesie poznania umysłowego ujawnia się w pewnym sensie paradoks, który pokazuje, iż „budulcem” ludzkiej myśli jest materia, bez tego budulca nie ma szansy na zrodzenie się ludzkiej myśli. Wynikiem działania umysłu są pojęcia ogólne, zatem niematerialne, których wytworzenie jest możliwe jedynie na podstawie poznania bytów konkretnych, a więc materialnych. Zatem umysł ludzki ma zdolność podniesienia danych zmysłowych do poziomu umysłowego, czyli jest w stanie zdematerializować konkret, odłączyć od niego cechy jednostkowe a wyekspozować cechy ogólne, istotowe, powtarzalne. Ów proces to proces abstrakcji, stanowi on narzędzie umysłowego poznania.

Sledząc kolejne etapy refleksji nad człowiekiem, którą podejmuje w swojej książce Darowski dochodzimy do problemu wolności. Wolność ludzka to jeden z atrybutów człowieka równie istotny i specyfikujący egzystencję osoby ludzkiej. Rozumienie ludzkiej wolności stanowi klucz do rozwikłania tajemnicy człowieka, a w szcze-

gólności jego istoty, godności, praw i obowiązków. Analiza ludzkich działań poznawczych i woliowych pozwala na wysnucie wniosku, iż człowiek przy podejmowaniu decyzji jest wolny. Owa wolność dotyczy podejmowania lub zaniechania działań, a w przypadku podjęcia działań określa ich treść. Jest ona skutkiem posiadanej przez człowieka woli, czyli władzy racjonalnego pożądanego. To właśnie cechą woli jest wolność. Wolność jest koniecznościowo zależna od prawdy i dobra. Odniesienie do tych wartości stanowi istotną rację każdego ludzkiego wyboru oraz samej zdolności wybierania. Bez tego odniesienia ludzkie wybory tracą swoją niepowtarzalną specyfikę, wikłają się w fałsz, który jest sprzeczny z naturą ludzkich władz. Relacja do prawdy tłumaczy wszystkie ludzkie wybory, zaś posiadana wolność warunkuje samodeterminację człowieka zarówno do działania, jak i nie działania. Jeśli zaś człowiek decyduje się, by działać, jest wolny w wyborze środków i przedmiotu swego działania. W akcie wolnego wyboru człowiek konstytuuje swoją wolność w relacji do samego siebie, dokonuje aktu autodeterminacji, bowiem żadne zewnętrzne determinanty nie są w stanie pozbawić go wolności.

Kolejny temat, który analizuje w swojej *Filozofii człowieka* Roman Darowski to prawa i obowiązki wynikające z faktu bycia osobą ludzką. To, co odróżnia osobę ludzką od całego świata bytów realnie istniejących w świecie przyrody, to zdolność poznania intelektualnego, zdolność wyboru wartości oraz zdolność do miłości. Natomiast w stosunku do innych bytów osobowych człowiek jest podmiotem praw i obowiązków, przysługuje mu szczególnego rodzaju godność, a w dziedzinie swych specyficznych cech stanowi swego rodzaju mikrokosmos, czyli nie wymaga istotowego dopełnienia, by realizować swą naturę. Te cechy określają szczególne prawa i obowiązki bytu osobowego. A z kolei jedne, jak i drugie umożliwiają wszechstronny rozwój człowieka i odnoszą się zarówno do jednostki, jak i do społeczeństwa.

W publikacji Darowskiego znajdujemy także refleksję dotyczącą pochodzenia człowieka, która niewątpliwie należy do podstawowych nie tylko z perspektywy filozoficznej. Ten problem wciąż wzbudza zainteresowanie a nieraz także spory. Jego rozumienie lokuje się zasadniczo na dwóch płaszczyznach, bądź na płaszczyźnie kreacjonizmu, bądź ewolucjonizmu. W pierwszej perspektywie

przyjmuje się, że wszystko, co istnieje, powstało dzięki stwórczemu aktowi Boga; w drugiej – wszystko, co istnieje powstało na drodze stopniowej ewolucji. O trudności i złożoności problemu stanowi wyjątkowy i niepowtarzalny charakter człowieka, bytu złożonego z ciała i duszy.

Fakt bycia osobą z konieczności pociąga za sobą nie tylko istnienie w świecie wartości, ale także tworzenie owych wartości. Jedynie człowiek jako osoba może być twórcą wartości, co wyraża się w aktualizacji potencji ludzkiej natury, a jednocześnie do własnego rozwoju potrzebuje wartości wypracowanych w procesie tworzenia przez inne osoby i korzysta z nich. Jednym słowem – człowiek jest twórcą kultury i jej odbiorcą. Zatem natura i kultura to dwa oblicza rzeczywistości, w której człowiek żyje i aktualizuje ludzkie możliwości, osiągając pełnię człowieczeństwa. Kultura zatem jest tym, co pochodzi od człowieka jako jego autonomiczne, osobowe działanie, jest jednym z głównych zadań aktywności ludzkiej w świecie.

W kolejnej części książki Darowski ukazuje człowieka jako istotę zwróconą – zarówno ku osobie ludzkiej i ku Osobie Boskiej, jak również ku wspólnocie osób, ku społeczeństwu. W dialogu z innymi osobami może siebie pełniej poznać, zrozumieć, rozwinąć. Do osiągnięcia pełni swojego rozwoju potrzebuje relacji z innymi, tylko wówczas jego społeczna natura zaktualizuje swoją potencję.

Zasadniczy zrab problemów antropologicznych Darowski zamyka oryginalną refleksją, która ma na celu zestawienie dwóch pojęć: człowiek i absolut. W oparciu o naturę człowieka wykazuje, iż człowiek niejako wciąż mierzy się z absolutem. Ma nieograniczone możliwości poznawcze, może ciągle poszerzać i ubogacać swą wiedzę, jego otwarcie w dziedzinie wolności i wyborze dobra pokonuje wszelkie granice i bariery. Cechą człowieka jest specyficzny niedosyt, który stanowi motor napędowy wszystkich jego działań. Ów niedosyt nigdy nie zostaje w pełni nasycony, bowiem człowiek pragnie absolutnej pełni poznawczej, moralnej, wszelkiej. I choć nie może uchwycić nieskończoności raz na zawsze, potencjalnie jest na nią otwarty.

Kolejna część książki *Filozofii człowieka* to antologia tekstów filozoficznych na temat człowieka, począwszy od tekstu Arystotelesa aż do współczesnych myślicieli. Czytelnik otrzymuje cenną pomoc w postaci wyboru wypowiedzi szczególnie istotnych i znaczących dla rozumienia człowieka na przestrzeni dziejów. Owe wypowie-

dzi stanowią niejako kamienie milowe, które wyznaczają kierunek czynionych refleksji i proponują konkretne odpowiedzi, aczkolwiek nie zamykają możliwości dalszych poszukiwań. Bowiem, jak autor sam stwierdza, mimo tysięcy lat refleksji i badań nad człowiekiem, pozostaje on nadal bytem nie poznanym do końca, jeszcze wciąż kryje w sobie wiele tajemnic, zagadek, niejasności.

Warto podkreślić, że książka w końcowej swej części zawiera także dokumenty o prawach i obowiązkach człowieka, jak również obszerny indeks osób i ważniejszych pojęć.

Lektura książki R. Darowskiego *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów* przybliży człowieka samemu sobie, pozwala głębiej zrozumieć jego naturalną strukturę, wynikające z niej działanie i przeznaczenie zarówno w perspektywie naturalnej, jak też nadprzyrodzonej. Autor zadał sobie niemało trudu, żeby w sposób jasny, przejrzysty, syntetyczny wyjaśnić, na czym polega istota bycia człowiekiem. Podjąć temat ze wszech miar doniosły i zawsze aktualny. Omawiana publikacja jest twórczym, monograficznym opracowaniem filozoficznej wiedzy o człowieku. Ujmuje w sposób całościowy i dogłębny fakt bytu osobowego, ponadto otwiera perspektywę dialogu i ciągłego poszerzania tej wiedzy. Nie zamyka czytelnika na określone prądy filozoficzne, ale daje możliwość porównania przedstawionych stanowisk i dokonania osobistego wyboru.

Swoją pracą ks. prof. Roman Darowski wnosi znaczącą wartość w szeroki nurt poszukiwań odpowiedzi na pytanie, kim jest człowiek. Ta praca stanowi niezwykle cenne źródło wiedzy dla wszystkich, którzy nie tylko pragną zdobywać i poszerzać swoje rozumienie antropologii filozoficznej, ale także chcą na co dzień rozwiązywać zagadkę siebie samego.

Andrzej Perzyński
UKSW, Warszawa